

**ISLOMIY BANK TASHKIL ETISHNING HUQUQIY VA IQTISODIY
ASOSLARI**

Ne'matjonova Gulira'no Elyorbek qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Namangan filiali Xalqaro iqtisodiy

munosabatlar yo'nalishi 2-kurs talabasi

nematjonovaguli077@gmail.com

Iqtisodiyot kafedrası v.b. dotsenti. PhD

Turg'unmirzayev Azmiddin

ORG-ID: 0009-0007-2579-2410

WoS ID: PSL-6110-2026

A.Turgunmirzayev@kiut.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada islomiy banklarni tashkil etishning nazariy, huquqiy va iqtisodiy asoslari yoritilgan. Islomiy bank faoliyatining an'anaviy bank tizimidan farqli jihatlari, foizsiz moliyalashtirish tamoyillari, sheriklik asosidagi investitsiyalar hamda shariat talablariga muvofiq moliyaviy xizmatlarni tashkil etish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, O'zbekistonda islomiy bank xizmatlarini rivojlantirish imkoniyatlari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: islomiy bank, islomiy moliya, shariat, ribo, mudaraba, musharaka, murabaha, moliyaviy barqarorlik, investitsiya, bank tizimi.

Abstract: This article examines the theoretical, legal and economic foundations of establishing Islamic banks. It analyzes the main differences between Islamic and conventional banking, interest-free financing principles, partnership-based investments and financial services compliant with Sharia principles. The article also discusses opportunities for developing Islamic banking services in Uzbekistan, existing challenges and possible solutions.

Keywords: Islamic banking, Islamic finance, Sharia, riba, mudaraba, musharaka, murabaha, financial stability, investment, banking system.

Kirish: Bugungi globallashuv sharoitida moliya tizimini takomillashtirish, investitsiyalarni jalb qilish va aholining turli qatlamlari uchun qulay moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish muhim iqtisodiy vazifalardan biri hisoblanadi. An'anaviy bank xizmatlari bilan bir qatorda, diniy va axloqiy tamoyillarga asoslangan muqobil moliyalashtirish tizimlariga bo'lgan qiziqish ham ortib bormoqda. Shunday tizimlardan biri islomiy bank faoliyatidir.

Islomiy banklar islom moliyasi tamoyillariga asoslangan holda faoliyat yuritadi. Ushbu tizimda moliyaviy operatsiyalarning adolatli tashkil etilishi, iqtisodiy faoliyatning real aktivlar bilan bog'liqligi, tomonlarning o'zaro manfaatdorligi va tavakkalchilikni taqsimlashga alohida e'tibor beriladi¹.

Islomiy bank tizimining rivojlanishi nafaqat musulmon aholining moliyaviy ehtiyojlarini qondirish, balki tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash, investitsiya imkoniyatlarini kengaytirish va moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasini oshirish uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Shu sababli islomiy bankni tashkil etishning huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy asoslarini o'rganish, uning samarali faoliyat yuritish mexanizmlarini aniqlash dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir.

Islomiy bank tushunchasi va uning asosiy tamoyillari

Islomiy bank - islom moliyasi tamoyillari asosida moliyaviy xizmatlar ko'rsatuvchi, mablag'larni jalb qilish, moliyalashtirish va investitsiya operatsiyalarini shariat talablariga muvofiq amalga oshiruvchi moliya muassasasidir. An'anaviy bank tizimida kredit berish va depozitlarga foiz hisoblash asosiy faoliyat yo'nalishlaridan biri bo'lsa, islomiy banklarda moliyalashtirish boshqa iqtisodiy-huquqiy mexanizmlar orqali tashkil etiladi. Bunda bitimning mazmuni, aktivning mavjudligi, tomonlarning majburiyatlari va tavakkalchilikni taqsimlash tartibi muhim hisoblanadi. Islomiy bank faoliyati quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi: Birinchidan, riboning taqiqlanishi. Islom

¹ 1. O'zbekiston Respublikasi. "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonun. 2020-yil 5-noyabr, O'RQ-580.
[https:// confirms.com/](https://confirms.com/)

moliyasida ribo, odatda, qarz munosabatlaridan oldindan belgilangan foizli daromad olish bilan bog'liq tushuncha sifatida izohlanadi. Shu sababli islomiy banklar an'anaviy foizli kredit o'rniga shariatga muvofiq savdo, ijara va sheriklik mexanizmlaridan foydalanadi. Ikkinchidan, haddan tashqari noaniqlikning cheklanishi. Bitim shartlari, moliyalashtirish predmeti, narx va tomonlarning majburiyatlari aniq belgilanishi kerak. Islom moliyasida gharar deb ataluvchi haddan tashqari noaniqlikni o'z ichiga olgan bitimlarga cheklovlar qo'yiladi. Uchinchidan, qimor va spekulativ faoliyatni cheklash. Maysir, ya'ni qimor yoki tasodifiy yutuqqa asoslangan faoliyat bilan bog'liq operatsiyalar islom moliyasi tamoyillariga zid hisoblanadi. To'rtinchidan, real iqtisodiyot bilan bog'liqlik. Moliyalashtirish savdo, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, ijara yoki boshqa iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq bo'lishi lozim. Beshinchidan, foyda va tavakkalchilikni taqsimlash. Ayrim moliyalashtirish shakllarida bank va mijoz o'rtasida foyda taqsimlanadi, zarar esa bitim turi va tomonlarning mas'uliyatiga muvofiq taqsimlanadi.

Mazkur tamoyillar islomiy banklarning boshqaruv tizimi, shartnomalari va moliyaviy mahsulotlarini ishlab chiqishda asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi.

Islomiy bankni tashkil etishning huquqiy asoslari

Islomiy bankni tashkil etishda uning huquqiy maqomi, faoliyat yuritish uchun zarur ruxsatnomalar, ustav kapitali, korporativ boshqaruv tizimi va moliyaviy nazorat mexanizmlari belgilanishi lozim. Bank faoliyati aholining mablag'lari va moliyaviy manfaatlari bilan bevosita bog'liq bo'lgani sababli, bunday muassasalarni tashkil etish davlat tomonidan tartibga solinadi. Islomiy bank ham tegishli mamlakatning bank qonunchiligi, prudensial talablar va moliyaviy hisobot standartlariga rioya qilishi zarur².

Islomiy bankning huquqiy asoslarini shakllantirishda quyidagi yo'nalishlar muhim ahamiyatga ega:

1. Bankni ro'yxatdan o'tkazish va litsenziyalash. Bankning tashkiliy-huquqiy

² O'zbekiston Respublikasi. "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi Qonun. 2019-yil 11-noyabr, O'RQ-582.

shakli, ta'sisчилari, ustav kapitali va faoliyat yo'nalishlari qonunchilik talablariga muvofiq belgilanadi.

2. Islom moliyasi mahsulotlarini huquqiy tartibga solish. Murabaha, ijara, mudaraba va musharaka kabi shartnomalarning huquqiy maqomi, tomonlarning huquq va majburiyatlari aniq belgilanishi lozim.

3. Shariat nazorati tizimini tashkil etish. Islomiy moliyaviy mahsulotlarning tegishli shariat tamoyillariga muvofiqqligini baholovchi mustaqil maslahat yoki nazorat mexanizmi joriy etilishi mumkin.

4. Moliyaviy hisobot va audit. Bankning daromadlari, xarajatlari, aktivlari, majburiyatlari va investitsiya operatsiyalari shaffof hisobga olinishi zarur.

5. Mijozlar huquqlarini himoya qilish. Shartnoma shartlari, to'lovlar, tavakkalchiliklar va daromadlarni taqsimlash tartibi mijozlarga tushunarli shaklda taqdim etilishi kerak.

O'zbekiston sharoitida islomiy bank faoliyatini rivojlantirish uchun milliy qonunchilik bilan islom moliyasining o'ziga xos talablarini uyg'unlashtirish muhimdir. Bunda bank operatsiyalariga doir qoidalar, soliqqa tortish, aktivlarga egalik qilish, moliyaviy hisobot va nizolarni hal etish mexanizmlarini takomillashtirish talab etilishi mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, islomiy bankni tashkil etishning aniq tartibi va ruxsat berilgan operatsiyalar amaldagi qonunchilikka bog'liq. Shu sababli muayyan bankni tashkil etishdan oldin O'zbekiston Respublikasining amaldagi bank qonunchiligi va Markaziy bank talablarini tekshirish zarur³.

Islomiy bank faoliyatining iqtisodiy asoslari

Islomiy bankning iqtisodiy samaradorligi moliyaviy resurslarni to'g'ri taqsimlash, investitsiya loyihalarini baholash, xarajatlarni boshqarish va moliyaviy xavflarni nazorat qilishga bog'liq. Bunday bankni tashkil etishda birinchi navbatda bozor talabi o'rganiladi. Aholi, kichik biznes, ishlab chiqarish korxonalari va yirik investorlarning qanday moliyaviy xizmatlarga ehtiyoji borligi aniqlanadi. Shundan so'ng bankning biznes modeli, boshlang'ich kapitali, daromad manbalari va

³ Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI). Shari'ah Standards. Bahrain.
<https://confirms.com/>

rivojlanish strategiyasi ishlab chiqiladi. Islomiy banklarda keng qo'llaniladigan moliyalashtirish shakllari quyidagilardan iborat:

Murabaha. Bank mijoz talab qilgan tovarni sotib oladi va uni kelishilgan ustama bilan mijozga sotadi. Tovarning tannarxi, ustama miqdori va to'lov shartlari oldindan ochiq ko'rsatiladi. Bu mexanizm tadbirkorlik faoliyati uchun uskunalar, xomashyo va boshqa aktivlarni moliyalashtirishda qo'llanishi mumkin.

Mudaraba. Bir tomon kapitalni taqdim etadi, ikkinchi tomon esa biznesni boshqaradi. Foyda oldindan kelishilgan nisbatda taqsimlanadi. Moliyaviy zarar, odatda, kapital egasiga tegishli bo'ladi, agar boshqaruvchi tomonning aybi, beparvoligi yoki shartnomani buzishi mavjud bo'lmasa⁴.

Musharaka. Ikki yoki undan ortiq tomon birgalikda kapital kiritib, investitsiya loyihasida sherik sifatida qatnashadi. Foyda kelishilgan nisbatda taqsimlanadi, zarar esa, odatda, kiritilgan kapital ulushiga muvofiq taqsimlanadi.

Ijara. Bank muayyan aktivni sotib olib, uni mijozga kelishilgan muddat va ijara haqi asosida foydalanishga beradi. Shartnoma shartlariga qarab, mulkni keyinchalik sotib olish imkoniyati ham nazarda tutilishi mumkin. Mazkur moliyalashtirish mexanizmlari islomiy bankka turli mijozlar ehtiyojiga mos mahsulotlar taklif etish imkonini beradi. Biroq har bir mahsulotning iqtisodiy samaradorligi, huquqiy tuzilishi va shariat talablariga muvofiqligi alohida baholanishi kerak⁵.

Islomiy bankni tashkil etish bosqichlari

Islomiy bankni tashkil etish bir-biri bilan bog'liq tashkiliy, moliyaviy va huquqiy jarayonlardan iborat. Ushbu jarayonlarni quyidagi bosqichlarga ajratish mumkin.

Birinchi bosqich - bozorni o'rganish. Aholi va tadbirkorlarning moliyaviy ehtiyojlari, raqobatchilar, hududning iqtisodiy salohiyati va talab qilinadigan xizmatlar tahlil qilinadi.

Ikkinchi bosqich - biznes-reja ishlab chiqish. Bankning maqsadli mijozlari, xizmat turlari, daromad manbalari, xarajatlari, kapitalga bo'lgan ehtiyoji va

⁴ Islamic Financial Services Board (IFSB). Islamic Financial Services Industry Stability Report. Kuala Lumpur.

⁵ Ayub, M. *Understanding Islamic Finance*. John Wiley & Sons, 2007.

[https:// confirms.com/](https://confirms.com/)

rivojlanish istiqbollari belgilanadi.

Uchinchi bosqich - kapital va moliyalashtirish manbalarini shakllantirish. Ta'sisshilar kapitali, investitsiyalar va qonunchilik doirasida jalb qilinishi mumkin bo'lgan boshqa moliyaviy resurslar rejalashtiriladi.

To'rtinchi bosqich - huquqiy va shariat talablarini ta'minlash. Bankning tashkiliy tuzilmasi, shartnomalari, ichki nazorat qoidalari hamda shariatga muvofiqlikni tekshirish mexanizmlari ishlab chiqiladi.

Beshinchi bosqich - texnologik infratuzilmani yaratish. Hisob-kitob tizimlari, mobil ilovalar, elektron to'lovlar, mijozlarni identifikatsiya qilish va axborot xavfsizligi vositalari yo'lga qo'yiladi⁶.

Oltinchi bosqich - faoliyatni boshlash va monitoring qilish. Tegishli ruxsatlar olingach, bank faoliyati bosqichma-bosqich yo'lga qo'yiladi. Kreditga tenglashtiriladigan moliyalashtirish xavflari, likvidlik, operatsion xarajatlar va mijozlar manfaatlari muntazam nazorat qilinadi. Ushbu bosqichlarning puxta tashkil etilishi bankning barqaror ishlashi va moliyaviy xizmatlar sifatini oshirishga yordam beradi.

O'zbekistonda islomiy bank tizimini rivojlantirish imkoniyatlari va muammolari

O'zbekistonda islomiy moliyani rivojlantirish tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, investitsiyalarni diversifikatsiya qilish va aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilishi mumkin. Ayniqsa, kichik biznes, oilaviy tadbirkorlik, qishloq xo'jaligi, savdo va ishlab chiqarish sohalarida shariat tamoyillariga muvofiq moliyalashtirish mahsulotlariga talab shakllanishi ehtimoli mavjud. Murabaha orqali tovar va uskunalarni moliyalashtirish, musharaka orqali qo'shma loyihalarni amalga oshirish hamda ijara asosida ishlab chiqarish vositalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Shu bilan birga, islomiy bank tizimini rivojlantirishda bir qator muammolar mavjud bo'lishi mumkin.

Birinchidan, islomiy moliya mahsulotlarini milliy qonunchilikka

⁶ Usmani, M. T. An Introduction to Islamic Finance. Kluwer Law International, 2002.

[https:// confers.com/](https://confers.com/)

moslashtirish zarur. Ikkinchidan, ushbu sohada malakali iqtisodchilar, bank mutaxassislari, yuristlar va shariat maslahatchilarini tayyorlash muhim. Uchinchidan, aholining islomiy moliya tamoyillari haqidagi bilimlarini oshirish talab etiladi. To'rtinchidan, banklarning likvidligini boshqarish va tavakkalchiliklarni kamaytirish uchun mos moliyaviy vositalarni rivojlantirish lozim. Ushbu muammolarni hal etish uchun oliy ta'lim muassasalarida islomiy moliya bo'yicha maxsus fanlarni joriy qilish, xalqaro tajribani o'rganish, moliyaviy savodxonlik dasturlarini tashkil etish va tegishli me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, islomiy banklarning an'anaviy banklar bilan raqobatbardoshligini ta'minlash uchun raqamli xizmatlar, tezkor to'lovlar, masofaviy identifikatsiya va mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini rivojlantirish zarur.

Xulosa

Islomiy bankni tashkil etishning huquqiy va iqtisodiy asoslarini shakllantirish moliyaviy tizimni diversifikatsiya qilish va real iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Islomiy bank faoliyati riboni taqiqlash, bitimlarda noaniqlikni cheklash, real aktivlarga asoslangan moliyalashtirish va tavakkalchilikni adolatli taqsimlash tamoyillariga tayanadi. Islomiy bankning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun mustahkam kapital bazasi, aniq huquqiy mexanizmlar, samarali korporativ boshqaruv, shariat talablariga muvofiqlik nazorati va zamonaviy texnologik infratuzilma zarur.

O'zbekistonda islomiy moliyani rivojlantirish uchun qonunchilikni takomillashtirish, malakali kadrlar tayyorlash, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish va xalqaro tajribadan foydalanish muhim hisoblanadi. Ushbu yo'nalishdagi izchil chora-tadbirlar investitsiya imkoniyatlarini kengaytirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilashga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi. "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonun. 2020-yil 5-noyabr, O'RQ-580.
2. O'zbekiston Respublikasi. "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi Qonun. 2019-yil 11-noyabr, O'RQ-582.
3. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI). Shari'ah Standards. Bahrain.
4. Islamic Financial Services Board (IFSB). Islamic Financial Services Industry Stability Report. Kuala Lumpur.
5. Ayub, M. Understanding Islamic Finance. John Wiley & Sons, 2007.
6. Usmani, M. T. An Introduction to Islamic Finance. Kluwer Law International, 2002.
7. Islom taraqqiyot banki (IsDB). Islomiy moliya va iqtisodiy rivojlanishga oid rasmiy nashrlar. <https://www.isdb.org>
8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Rasmiy axborot va me'yoriy-huquqiy hujjatlar. <https://cbu.uz>
9. Турғунмирзаев, А. (2025). НОВЫЕ ПРОЯВЛЕНИЯ КОНКУРЕНЦИИ В СФЕРЕ СТРАХОВЫХ УСЛУГ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. Экономическое развитие и анализ, 3(2), 368-376.
10. Турғунмирзаев, А. (2025). ЦИФРОВИЗАЦИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЕГО КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ. Передовая экономика и педагогические технологии, 2(1), 289-297.
11. Турғунмирзаев, А. (2025). НАПРАВЛЕНИЯ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ. Экономическое развитие и анализ, 3(1), 439-446.
12. ТУРҒУНМИРЗАЕВ, А. (2025). СУҒУРТА БОЗОРИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ УНИНГ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ОМИЛИ СИФАТИДА. ILG'OR IQTISODIYOT VA

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR Учредители: Shafi Science Center Ltd, 2(1), 289-297.

13. Турғунмирзаев, А., & Шамситдинов, М. (2023). Суғурта Компаниялари Рақобатбардошлигини Бошқаришда Рақамли Иқтисодиётнинг Ўрни. Nashrlar, 238-241.

14. Turgunimirzayev, A. Directions of the Development Strategy of Insurance Companies in the Digital Economy. Economic Development and Analysis, 3(1), 439-446.

15. Turgunmirzaev, A. New Appearances of Competition in the Insurance Services Sector: Theory and Practice. Economic Development and Analysis, 3(2), 368-376.

16. Turg'unmirzayev, A. Digitalization of the Insurance Market as A Factor in Increasing Its Competitiveness. Advanced Economics and Pedagogical Technologies, 2(1), 289-297.

17. Turgunmirzaev, A. (2025). Developing Forms of Competition in The Insurance Field: Theory and Practical Aspects. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 6(3), 1083-1090.